

ПОЛИТОЛОГИЯ



А.А. ІВАНОЎ

НАЦЫЯНАЛЬНАЕ БУДАЎНІЦТВА І ПРАБЛЕМА «МІФАЛАГІЗАЦЫІ» ГІСТОРЫІ Ў БЕЛАРУСІ Ў ПАСЛЯСАВЕЦКІ ПЕРЫЯД

Важная роля ў працэсе нацыянальнага будаўніцтва і фарміравання нацыянальнай ідэнтычнасці сёння надаецца новаму прачытання нацыянальнай гісторыі, якая кладзецца ў аснову нацыянальнай самасвядомасці. Асобнае месца дадзены працэс займае ў краінах былога СССР, большасць з якіх пасля атрымання незалежнасці распачала кампанію па перагляду гісторыі з мэтай абгрунтавання свайго гістарычнага права на суверэнітэт. Асновай суверэнітэту краін павінен быў стаць суверэнітэт народаў. Распачаўся працэс актыўнага нацыянальнага будаўніцтва. Нельга не пагадзіцца з даследчыкам У. Кімлікі, які сцвярджаў, што «усе сучасныя дзяржавы праводзяць «палітыку ідэнтычнасці», накіраваную на інтэграцыю супольнасці, фарміраванне пэўнага ўяўлення аб Нас, якое абаяваецца на тых, ці іншыя інтэрпрэтацыі гісторыі і культуры» [1, 93]. Перагляд гісторыі ў працэсе фарміравання ідэнтычнасці можа адбывацца па наступных накірунках: пераадоленне мінулага і аднаўленне этнічнай справядлівасці, пошук нацыянальных каранёў у старажытнасці, вызначэнне найбольш адметных падзей і асоб у гісторыі. Асноўнымі элементамі такой палітыкі з'яўляюцца афіцыйная мова, нацыянальныя сімвалы, гістарычныя міфы [2].

Ў дадзеным даследаванні аналізуюцца падыходы да ацэнкі гістарычнага мінулага беларускімі гісторыкамі, палітыкамі і публіцыстамі з мэтай пошуку дамінуючай гістарычнай канцэпцыі, якая закладваецца ў падмурак грамадскага светапогляду ў працэсе нацыянальнага будаўніцтва ў Беларусі пасля распаду СССР. Задачай бачыцца аналіз падручнікаў і даследаванняў, а таксама асобных падыходаў да праблемы адлюстравання гістарычнага мінулага беларускіх земляў. Акрамя гэтага, існуе неабходнасць у вызначэнні ролі асобных гістарычных перыядаў, асобных падзей і персаналяў у працэсе станаўлення нацыянальна-культурнай самасвядомасці беларускага народа.

Варта заўважыць, што Беларусь, «самая савецкая з усіх савецкіх рэспублік», таксама апынулася перад выбарам шляху нацыянальнага будаўніцтва ва ўмовах суверэнітэту. Адзінага падыходу да праграмы нацыянальнага будаўніцтва не існавала, ды і не магло існаваць. Абуджэнне нацыянальна настроенай інтэлігенцыі ў гады перабудовы, стварэнне нацыянальных грамадскіх, культурных суполак, палітычных партый, рост цікавасці да ўласнай гісторыі, якая

Аляксей Аляксандравіч ІВАНОЎ, аспірант кафедры паліталогіі Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта.

вызвалася з-пад прыгнёту марксісцкай ідэалогіі, павінны былі стаць падмуркам этнакультурнага адраджэння. Пры гэтым значная частка насельніцтва яшчэ не была гатовая да рэзкай змены ва ўласнай самасвядомасці. Напэўна якраз беларусы больш за ўсе астатнія народы былога СССР смуткавалі аб савецкім мінулым. Доказам гэтаму з'яўляюцца вынікі рэферэндуму 1991 г. аб захаванні СССР, калі звыш 80 % беларусаў станоўча адказалі на пытанне аб мэтазгоднасці захавання краіны [3]. Такая пазіцыя насельніцтва не спрыяла хуткаму пераходу да нацыянальнага будаўніцтва па этнакультурным сцэнарыі. У той жа час новае кіраўніцтва, якое ўзяла на ўзбраенне практыку суседніх краін (у першую чаргу Украіны і краін Прыбалтыкі), распачало афіцыйную палітыку этнакультурнага адраджэння.

Працэс фарміравання ідэнтычнасці, замацавання праграмы нацыянальнага будаўніцтва непарыўна звязаны з распрацоўкай пэўнай афіцыйнай універсальнай канцэпцыі гістарычнага мінулага таго ці іншага народу. Паколькі новая ідэнтычнасць звычайна будзеца ва ўмовах палітычнай трансфармацыі грамадства, вострай барацьбы паміж рознымі палітычнымі лагерамі, то ў значнай ступені гісторыя становіцца зброяй дадзенай барацьбы, падмуркам ідэалогіі, абгрунтаваннем новай канцэпцыі дзяржаўнага будаўніцтва. У такія перыяды значныя сілы і намаганні накіроўваюцца на перагляд гістарычнага мінулага і на стварэнне цэласнай сістэмы гістарычных ведаў, а вельмі часта і сістэмы гістарычных міфаў. Важна зазначыць той факт, што самі па сабе тэрміны «гістарычны міф» і «нацыянальны міф» не нясуць негатыўна-маралізатарскай сэнсавай нагрузкі. Гэта аналітычныя катэгорыі, якія аб'ядноўваюць адносна стабільны комплекс узаемазвязаных гістарычных уяўленняў, сімвалаў, стэрэатыпаў, стандартных трактаванняў, якія маюць грамадскі важнае ідэалагічнае і культурнае значэнне і выконваюць функцыі культурных маркераў. Тым не менш скажэнне гісторыі і стварэнне міфаў, якія уласцівы любой нацыі, асабліва ў час яе станаўлення [2].

Мусім зазначыць, што гісторыя, якая сёння выкладаецца школьнікам і студэнтам у Беларусі, — з'ява ўнікальная. Цяжка ўявіць, але за апошнія 20 з нечым гадоў яе радыкальна перапісвалі ўжо не адзін раз. Змянілася некалькі пакаленняў навучальных дапаможнікаў, аўтары якіх абсалютна па-рознаму трактуюць адны і тыя ж падзеі. У такіх умовах маладое паслясавецкае пакаленне не атрымала агульных гістарычных арыенціраў, не быў сфарміраваны ўніверсальны комплекс светапогляду не толькі на мінулае свайго народа, але і на яго ролю ў сусветным грамадстве сёння і ў будучыні.

Рухаючай сілай, якая запускаяе цыркуляцыю гістарычных сэнсаў у межах фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, з'яўляецца поле ўладных адносінаў. Вельмі часта змена ўлады непазбежна прыводзіць і да змены гістарычнай перспектывы. У першую чаргу адлюстраванне дадзенага працэсу мы бачым у змене форм, спосабаў і метадаў паднясення ведаў маладому пакаленню ў сістэме адукацыі.

Даследчык Т. Астроўская, аналізуючы змест вучэбных дапаможнікаў і школьных падручнікаў, дзеліць увесь комплекс на тры часткі, якія адпавядаюць тром перыядам фарміравання гістарычнай канцэпцыі суверэннай Беларусі.

Першы перыяд (1990—1995). Пачынаецца ён з прыняцця 27 ліпеня 1990 г. Дэкларацыі «Аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь» [4] і працягаецца да рэферэндума 14 мая 1995 г., па выніках якога адбылася змена дзяржаўнай сімволікі і фактычнае замацаванне двухмоўя [5]. Можна сказаць, што дадзены перыяд характарызуецца хуткім ростам цікавасці як даследчыкаў, так і насельніцтва да пытанняў, звязаных з гісторыяй беларускіх земляў. Гэта час ідэалагічнай барацьбы паміж старымі, імперскімі і савецкімі канцэпцыямі і новымі падыходамі нацыянальнага напісання гісторыі. У адрозненне ад савецкіх падручнікаў і падручнікаў наступных двух перыядаў для вучэбных дапаможнікаў, якія выйшлі ў гэты час, характэрныя многія станоўчыя моман-

ты: адсутнасць рэакцыйнасці, ідэйны плюралізм, імкненне да выхавання ў школьнікаў любові да гісторыі роднага краю і свайго народа [6; 7].

Другі перыяд (1996—2001). Дадзены перыяд характарызуецца дамінаваннем панславісцкай, русісцкай ідэалогіі з элементамі савецкай рэстаўрацыі. Звязана гэта з неабходнасцю легітымацыі і ідэалагічнага абгрунтавання новай сімволікі, двухмоўя, а таксама абранага кіраўніцтвам краіны знешнепалітычнага курса, накіраванага на развіццё інтэграцыйных працэсаў на тэрыторыі былога СССР і на збліжэнне з Расіяй. Аўтары падручнікаў гэтага перыяду, нягледзячы на багатую факталогію, фактычна не акцэнтуюць увагу вучняў на цікавыя старонкі гісторыі. Адсутнічае ў гэтых дапаможніках і намер сфарміраваць цэласную нацыянальную ідэю як у яе этнічным, так і грамадзянскім вымярэнні. Адчуваецца настрой аўтараў на развенчванне любых гераічных міфаў. Але галоўнае, падручнікі ў дадзены перыяд вельмі часта не валодаюць канцэптуальнай аднароднасцю. Так, беларусы вызначаюцца ў іх спачатку як славяне, затым як заходнерускія і нарэшце проста як рускія.

Цікавы і той факт, што захавалася варыятыўнасць падручнікаў з рознымі светапоглядамі. Так, побач з падручнікам Э.М. Загарульскага для шостага класа [8], які з'яўляецца прыкладам крайняй праявы ненацыянальнай гісторыі, мы бачым падручнікі для сёмага класа П.А. Лойкі [9] і М.В. Біча [7], у якіх, хаця і з пэўнымі саступкамі палітычнаму рэжыму, адбываецца спроба нацыянальнага асэнсавання гісторыі.

Трэці перыяд (2002—2010). Гэта перыяд станаўлення і замацавання ідэалогіі беларускай дзяржавы. Працэс ідэалагізацыі распачаўся пасля заявы прэзідэнта Беларусі А.Г. Лукашэнкі на прэс-канферэнцыі 17 верасня 2002 г. аб неабходнасці фарміравання нацыянальнай ідэі. У значнай ступені новая нацыянальная ідэя павінна была замацаваць курс на пабудову дзяржаўнай (грамадзянскай) нацыі, для якой асновай кансалідацыі грамадства выступае не этнічная роднасць і адзінства, але прынцып суграмадзянства. Палітолаг А. Казакевіч зазначае, што для падручнікаў гэтага перыяду характэрна імкненне замацаваць новую ідэалагічную дактрыну. Адбываецца новы зварот да савецкай гісторыі Беларусі, а цэнтральнымі праблемамі становяцца: «беларускі шлях», «беларуская мадэль развіцця», «беларуская палітычная сістэма». Відавочным становіцца імкненне аўтараў адшукаць больш глыбокія карані беларускай дзяржаўнасці, пацвердзіць старажытнасць беларускай нацыі. Асобнае месца ў гэты час займае падручнік для дзесятага класа агульнаадукацыйных устаноў «История Беларуси с древнейших времен до 1917 года», аўтарам якога з'яўляецца магілёўскі гісторык Я.І. Трашчанок [10]. У гэтым падручніку мы бачым спробу чарговага звароту да заходнерускай, савецкай канцэпцыі гістарычнага развіцця Беларусі [11].

Трэба зазначыць, што вучэбная літаратура — вельмі складаны матэрыял для аналізу. Напісанне, апрацацыя, увядзенне новага падручніка з'яўляецца справай не аднаго дня і не можа насіць канвеерны характар. Гэта адбываецца з прычыны кансерватыўнасці школьнай гісторыі, якая пішацца з разлікам на некалькі пакаленняў наперад. Яшчэ адна прычына звязана з цяжкасцю і маруднасцю змены гістарычнага светапогляду ва ўмовах рэзкіх змен у палітычнай сферы.

Нягледзячы на той факт, што падручнікі ўсіх трох перыядаў маюць прыблізна аднолькавае факталагічнае напаўненне, трактоўка адных і тых жа падзей мае значныя разыходжанні ў інтэрпрэтацыі і ацэнцы. Найбольш спрэчнымі з'яўляюцца наступныя пытанні: тэорыя паходжання беларускага этнасу, уключэнне Беларусі ў тэорыю старажытнаруускай дзяржавы і старажытнаруускага этнасу, прыняцце і распаўсюджанне хрысціянства і яго роля, праблема стварэння Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ), роля Польшчы і Масквы ў гісторыі нашых

земляў, ацэнка паўстання 1863—1864 гг., стаўленне да абвяшчэння Беларускай народнай рэспублікі (БНР) ў 1918 г. Калі аналізуеш кожную з гэтых праблем, можна лёгка прасачыць эвалюцыю іх гістарычнай ацэнкі.

Зараз звернемся да кожнай больш падрабязна. Што тычыцца тэорыі паходжання беларускага этнасу, то цяжкасць стварэння ўніверсальнай канцэпцыі звязана, у першую чаргу, з адсутнасцю адзінства паміж даследчыкамі. Асноўныя канцэпцыі — старажытнаруская, славянская (крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкая), балцкая, фіна-угорская маюць шэраг недакладнасцей. Дамінуючай застаецца канцэпцыя славянскага паходжання беларусаў. Нацыянальны падыход да абгрунтавання старажытнасці беларускага этнасу ў прынцыпе адлюстраваны ва ўсіх падручніках. А вось Полацкае княства спачатку разглядаецца хутчэй як калыска нацыі, а ў нашы дні як калыска дзяржаўнасці.

Аўтары, калі ацэньваюць факт прыняцця хрысціянства і яго значэнне для культурнага і палітычнага развіцця беларускіх земляў, зазначаюць станоўчую ролю дадзенага працэсу. Аднак на старонках падручнікаў пачатку 90-х гг. мінулага стагоддзя мы заўважаем высокую ацэнку паганскага наследдзя ў культуры беларускага народа. Акрамя гэтага, аўтары тых дапаможнікаў не аддаюць перавагі той ці іншай канфесіі [12, 178—182]. Сучасная гістарычная канцэпцыя ў большай ступені аддае перавагу праваслаўю як рашаючаму культурнаму падмурку станаўлення беларускай нацыі і яе культуры [13, 23]. Для Я.І. Трашчанка пераважная праваслаўнасць беларускага насельніцтва з'яўляецца фактарам роднасці з рускім этнасам, а самі паняцці «праваслаўны» і «рускі» тоесныя [10, 94].

Асобнае месца ў беларускай гісторыі займае праблема вывучэння ацэнкі перыяду ВКЛ, дзяржавы, якая аб'яднала ў сабе балцкія і славянскія этнасы і стварыла ўмовы для фарміравання беларускай, украінскай і літоўскай народнасцяў. Працэс аб'яднання раздробленых княстваў і земляў у адзіную дзяржаву разглядаецца то як акт дабравольнага саюза супраць знешніх ворагаў, то як факт захопу балцкімі плямёнамі славянскіх земляў. Аўтары звычайна сыходзяцца толькі ў тым, што ВКЛ адыграла значную ролю ў барацьбе з агрэсіўна настроенымі суседзямі і дазволіла захаваць свае тэрыторыі як ад нямецкай, так і ад татарскай экспансіі [14, 123]. Трэба зазначыць, што напачатку 90-х гг. XX ст. з падачы гісторыка М. Ермаловіча [15] вельмі папулярнай стала канцэпцыя, згодна з якой ВКЛ з'яўлялася ў першую чаргу старажытнай беларускай дзяржавай. Дадзеная канцэпцыя ляжыць ў аснове даволі папулярнай у колах нацыянальна арыентаванай інтэлігенцыі тэорыі «літвінізму», якая супрацьстаіць афіцыйнай пазіцыі станаўлення беларускай нацыі выключна як дзяржаўнай (грамадзянскай), а не этнічнай супольнасці. Пазіцыя сёняшніх прыхільнікаў «літвінскай» канцэпцыі вельмі часта слаба абгрунтаваная і звыш палітызаваная. Каб аднавіць гістарычную справядлівасць, яны заклікаюць да змены сімволікі, пераходу ад кірылічнага да лацінскага пісьма, перайменаванню органаў дзяржаўнай улады на гістарычны манер. Найбольш радыкальна настроеныя ўвогуле заклікаюць да вяртання спрэчных тэрыторый. Такая пазіцыя можа пагражаць як стабільнасці ўнутры краіны, так і адносінам з суседнімі дзяржавамі. У такіх абставінах гісторыя становіцца зброяй у руках палітыкаў. Але ёсць сярод прыхільнікаў дадзенай ідэі таксама людзі, гатовыя да канструктыўнага грамадскага дыялогу па пытанні будучай стратэгіі нацыянальнага будаўніцтва [16].

Перыяд гісторыі Беларусі, калі яе сучасная тэрыторыя ўваходзіла ў склад Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі, аўтарамі падручнікаў успрымаецца даволі неадназначна. З аднаго боку, амаль ўсе згодныя з тым фактам, што ўтварэнне Рэчы Паспалітай мела пэўныя палітычныя і эканамічныя перадумовы. Вялікае княства Літоўскае ў значнай ступені вымушана было пайсці на

саюз з Польшчай, аднак канчаткова не страціла свой суверэннітэт. З другога боку гэты крок спрыяў пашырэнню ўплыву польскай культуры, што пераашкаджала станаўленню беларускай народнасці, значна змяняла яе статус. У той жа час культура развівалася ў фарватэры агульнаеўрапейскіх тэндэнцый. Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай большая частка беларускіх земляў апынулася ў складзе Расійскай імперыі, на змену палітыкі паланізацыі прыйшла палітыка русіфікацыі [7, 148]. Умовы для афармлення беларускай народнасці ў нацыю заставаліся неспрыяльнымі. Даволі супярэчлівая ацэнка даецца падзеям паўстання 1863—1864 гг. і непасрэдна асобе К. Каліноўскага, якога апошнім часам з рангу нацыянальнага патрыёта спрабуюць некаторыя аўтары перавесці ў разрад польскіх сепаратыстаў [17, 70]. Пры гэтым губернатар М. Мураўёў [18, 59] перастае быць вешальнікам, а становіцца вопытным палітыкам і адміністратарам.

Самым галоўным пытаннем у гісторыі Беларусі застаецца праблема пошуку каранёў беларускай дзяржаўнасці. Полацкае княства, ВКЛ, БНР, БССР — кожная канцэпцыя мае сваіх прыхільнікаў у асяроддзі беларускай гістарычнай навукі. Варта заўважыць, што Полацкае княства і ВКЛ з’яўляліся самастойнымі дзяржаўнымі ўтварэннямі, а вось дзяржаўны статус БНР і БССР, узровень іх суверэннасці выклікаюць шмат спрэчак. У першую чаргу гэта тычыцца гісторыі абвяшчэння 25 сакавіка 1918 г. Беларускай народнай рэспублікі на акупаванай немцамі тэрыторыі. Юрыдычная легітымнасць дадзенага дзяржаўнага ўтварэння мае даволі спрэчны характар. Але той факт, што гэта была першая спроба стварыць беларускую нацыянальную дзяржаву, мае права быць станоўча ацэненым айчыннымі гісторыкамі.

Як вынік, за дваццаць год беларускай незалежнасці кіраўніцтва краіны, інтэлектуальная эліта і палітычныя лагеры так і не здолелі прыйсці да адзінай кансалідаванай канцэпцыі беларускай гісторыі. Гэта стварае сур’ёзныя перашкоды ў працэсе нацыянальнага будаўніцтва. Некалькі пакаленняў беларусаў маюць даволі адрознае ўспрыманне мінулага роднага краю, што ўплывае на ўзровень узаемапаразумення. Акрамя гэтага, звышпалітызацыя і ідэалагізацыя гісторыі пераашкаджае фарміраванню агульнай нацыянальнай ідэі, стратэгіі развіцця незалежнай беларускай дзяржавы на будучыню. Усё гэта ў першую чаргу адмоўна адбіваецца на фарміраванні новай беларускай ідэнтычнасці, з’яўляецца пагрозай стабільнага развіцця беларускага грамадства, стварае ўмовы для грамадскага супрацьстаяння і канфлікту паміж сацыяльнымі, этнічнымі і палітычнымі супольнасцямі. Але самае галоўнае, пад пагрозу трапляе і сам фактар суверэннасці маладой беларускай дзяржавы.

Літаратура і электронныя публікацыі ў Інтэрнэце

1. *Малинова, О.Ю.* Символическая политика и конструирование макрополитической идентичности в постсоветской России / О.Ю. Малинова // Полис. — 2010. — № 2.
2. *Томайчук, Л.В.* Мифологизация истории как инструмент конструирования национальной идентичности на современной Украине и в Беларуси / Л.В. Томайчук // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana) [Электронный ресурс]. — 2012. — № 3. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/mifologizatsiya-istorii-kak-instrument-konstruirovaniya-natsionalnoy-identichnosti-na-sovremennoy-ukraine-i-v-belarusi-ntichnosti-na>. — Дата доступа: 19.03. 2013.
3. Референдум о сохранении СССР 17 марта 1991 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ria.ru/history_spravki/20110315/354060265.html. — Дата доступа: 21.09. 2013.
4. О государственном суверенитете Республики Беларусь: Декларация Верховного Совета Респ. Беларусь, 27.07. 1990 г., № 193-XII // Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэсп. Беларусь. — 1991. — № 31, ст. 536.
5. Об итогах голосования на республиканском референдуме 14 мая 1995 года (Сообщение Центральной комиссии Республики Беларусь по выборам и проведению

республиканских референдумов) // Офиц. сайт Центральной комис. Респ. Беларусь по выборам и проведению республик. референдумов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://web.archive.org/web/20110720220048/http://www.rec.gov.by/refer/ref1995resdoc.html>. — Дата доступа: 20.01. 2013.

6. *Лойка, П.А.* Гісторыя Беларусі: вучэб. дапамож. для 7 кл. сярэд. шк. / П.А. Лойка. — Мінск: Нар. асвета, 1993.

7. *Біч, М.В.* Гісторыя Беларусі: канец XVIII ст. — 1917 г.: вучэб. дапам. для 8 кл. агульнаадукац. шк. / М.В. Біч; пад. рэд. Я.М. Бабосава. — Мінск: Нар. асвета, 1998.

8. *Загарульскі, Э.М.* Гісторыя Беларусі: з сярэдзіны I тыс. да Люблінскай уніі 1569 г.: падруч. для 6 кл. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / Э.М. Загарульскі. — Мінск: Нар. асвета, 1999.

9. *Лойка, П.А.* Гісторыя Беларусі. XVI—XVIII стст.: вучэб. дапам. для 7 кл. агульнаадукац. школ з беларус. і рус. мовамі навучання / П.А. Лойка. — Мінск: Нар. асвета, 2000.

10. *Трещенок, Я.И.* История Беларуси с древнейших времен до октября 1917 года: учеб. пособие для 10 кл. общеобразоват. учреждений с рус. яз. обучения / Я.И. Трещенок, А.А. Воробьев, В.В. Волженков; под.ред. Я.И. Трещенка. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2008.

11. *Островская, Т.* Генеалогия исторической памяти белорусов в контексте образовательных практик // Исследование (Belarusian Institute for Strategic Studies) [Электронный ресурс]. — 2010. — № 1. — Режим доступа: <http://www.belinstitute.eu/images/doc-pdf/sa012010ru.pdf>. — Дата доступа: 25.03. 2013.

12. *Штыхаў, Г.В.* Гісторыя Беларусі: Старажытныя часы і сярэднявечча: вучэб. дапам. для 5—6 кл. / Г.В. Штыхаў, У.К. Пляшэвіч. — Мінск: Нар. асвета, 1993.

13. *Лойка П.А.* Гісторыя Беларусі: вучэб. дапам. для 7 кл. сярэд. шк. / П.А. Лойка. — Мінск: Нар. асвета, 1993.

14. *Штыхаў, Г.В.* Гісторыя Беларусі ў сярэднія вякі: вучэбны дапам. для 5 кл. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / пад рэд. П.Ц. Петрыкава. — 2-е. выд. — Мінск: Нар. асвета, 2003.

15. *Ермаловіч, М.* Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае / М. Ермаловіч. — Мінск: Беллітфонд, 2003.

16. Беларусь — превыше всего! (О национальной белорусской идее) / сост., пер., науч. редактирование А.Е. Тараса. — Смоленск: Посох, 2011.

17. *Галенчанка, Г.Я.* Гісторыя Беларусі: другая палова XIII—XVIII ст.: вучэб. дапам. для 10 кл.: у 2 кн. / Г.Я. Галенчанка, П.А. Лойка; пад рэд. П.Ф. Дзмітрачкава. — Мінск: Нар. асвета, 1997. — Кн. 2.

18. *Качалаў, І.Л.* Гісторыя Беларусі: канец XVIII ст. — 1999 г.: вучэб. дапам. для 11 кл. / І.Л. Качалаў, Г.С. Марцэўль; пад рэд. Я.К. Новіка. — 2-е выд. — Мінск: Нар. асвета, 2002.

*Артыкул паступіў
у рэдакцыю 23.10. 2013 г.*

А.А. МАНКЕВИЧ

БЕЛОРУССКОЕ МАССОВОЕ СОЗНАНИЕ В ЭПОХУ ПЕРЕМЕН (1985—1994)

С середины 80-х гг. XX в. в СССР начался период радикальных экономических, политических и социальных преобразований, названный политикой «перестройки». Идея ускорения, начало которой положили решения апрельского (1985) Пленума ЦК КПСС, предусматривала повышение темпов экономического развития путем интенсификации производства, структурной пере-

Анна Александровна МАНКЕВИЧ, аспирантка кафедры политологии Белорусского государственного экономического университета.

□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□.
□□□□□□□□□□.
□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□.
□□□□□□□□□□□□. □□□□□□□□□□.

БДЭУ Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт. Бібліятэка.

БГЭУ Белорусский государственный экономический университет. Библиотека.

BSEU Belarus State Economic University. Library.

<http://www.bseu.by> elib@bseu.by